

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

УДК 32.001

Амельченко Н. А., Шейко Ю. О.

СПІВВІДНОШЕННЯ ВЛАДИ, ПРИМУСУ ТА НАСИЛЬСТВА В СУЧАСНИХ ТЕОРІЯХ ВЛАДИ

Статтю присвячено розгляду нових форм влади, котрі тематизовано та досліджено в теоріях Х. Арендт, М. Фуко, Ю. Габермаса, Н. Лумана. Одним з найбільш проблемних питань в усіх теоріях, присвячених цій тематиці, є місце насилля та примусу у владних взаємодіях та співвідношення влади з насильством і примусом. На основі сучасних теорій влади автори доводять відмінність зазначених категорій та розкривають сутність кожної з них.

Під насиллям ми розуміємо використання фізичної сили стосовно інших членів суспільства для досягнення певних соціальних цілей. Примус – створення таких умов для іншого члена суспільства, за яких він не має іншого вибору, крім як виконати певну послідовність дій, визначених суб'єктом примусу.

В українській політичній та політологічній думці влада ототожнюється з насильством або примусом. Навіть визнання легітимності влади не виводить розуміння сутності останньої за межі насильства і примусу¹. Саме це парадоксально поєднує ліберала Макса Вебера і революціонера Лева Троцького [3, 645]. Таке розуміння влади склалося під впливом лібералізму та марксизму.

Мішель Фуко вирізняє дві класичні концепції влади: юридичну та економічну. Перша була оформлена ліберальними мислителями XVIII ст. і полягає у тлумаченні влади як певного блага у формі права. Це благо належить кожній людині,

¹ «Влада – визнана, легітимна впливовість; відносини залежності між людьми, за яких одні можуть здійснювати свою волю, підпорядковуючи собі інших, примушуючи їх до певного типу дій, організовувати поведінку людей, спираючись на авторитетність (тобто обов'язковість для всіх) рішень чи на погрозу правомочного застосування сили...» [12, 49–50].

«Влада – право і можливість розпоряджатися чимось і кимсь, підкорюючи своїй волі» [14, 121]. «Політична влада – здатність і можливість здійснювати визначальний вплив на політичну діяльність і політичну поведінку людей та їхніх об'єднань за допомогою будь-яких засобів – волі, авторитету, права, насильства» [14, 431].

«...Політична влада – це реальна здатність одних людей проводити свою волю стосовно інших за допомогою правових і політичних норм.» [22, 177]. «Примус може бути як фізичним, спрямованим на пошкодження тіла, так і психологічним, спрямованим на пошкодження психічної природи людини, чи моральним...» [22, 183–185]. Цей перелік можна продовжувати, бо подібні визначення переходять з одного підручника з політології до іншого.

яка може його відчувувати. Політична влада утворюється внаслідок угоди між індивідами, коли вони передають частку своєї влади суверену і, таким чином, створюють його (суверена). Друга ж парадигма, що ґрунтується на марксизмі, розглядає владу як похідну економіки, як засіб, за допомогою якого панівний клас намагається законсервувати своє становище експлуататора [18, 34].

Хочемо наголосити на спорідненості та спадковості лібералізму та марксизму у розумінні сутності влади і держави. Ліберальна думка розвивалась у площині просвітницького проекту раціоналізації всіх сфер соціального життя, в тому числі влади, політики і держави. Ліберальна думка ототожнювала останні, оскільки влада розуміється нею як політична, а політика зосереджується, насамперед, у державному управлінні. По суті, просвітницький проект раціоналізації політики надихався інтенцією перетворення політики з нерациональної боротьби та протистояння на раціональне державне управління. Тільки теоретична розробка цього проекту мала свої варіанти, які ми знаємо як політичний та економічний лібералізм. Політичний лібералізм прибічників концепції суспільного договору визнає необхідність політичного як форми правового суспільного зв'язку, що є необхідним конституційним чинником суспільного життя, т. з. «політичним тілом» (Ж.-Ж. Руссо). Цей підхід призводить до розробки концепції правової держави. Право й виступає розумом політики. Саме І. Кант перетворює право на практичний розум у формі примусу до моральної поведінки: «Правовим буде будь-який вчинок, який або відповідно до максими якого свобода свавілля сумісна із свободою кожного у відповідності із всезагальним законом»

[6, 285]. Тобто право як Розум не скасовує примусового характеру влади, а тільки надає їй характеру примусу розумного закону.

Економічний лібералізм розробляє не стільки проект заміни традиційного панування на формально-правове, скільки проект відмови від політичного в його суспільно-інтегративній функції. Ієрархічним структурам влади та управління як типу суспільної організації протиставляється ринок, цей анонімний «цемент» суспільства, у якому влада стає майже зайвою, оскільки ринок здійснює зв'язок між людьми, розподіл та перерозподіл ресурсів, визначення цін тощо незалежно від волі або свавілля окремих державних чиновників або держави в цілому. З точки зору П'єра Розанваллона, саме К. Маркс є істинним послідовником Адама Сміта, оскільки тільки у К. Маркса ця ліберально-утопічна ідея набуває розробки у вченні про відмирання держави. Відмирання держави не виглядає занадто утопічною ідеєю саме тому, що держава ототожнюється К. Марксом з насильством та примусом. Держава у марксистському дискурсі завжди виступає політичною формою насильства економічно панівного класу, набуває форми «знаряддя», «апарату», «машини» насильства одного класу над іншим [7, 12–13]. Який контраст з античним полісом або «політичним тілом» Руссо, які аж ніяк не вписуються в образ «надбудови» над суспільством, а є спілкуванням вільних громадян та політичною формою існування суспільства!

М. Веберові ми завдячуємо обґрунтуванням легітимності державного насильства. Ніколи б насильство у відносинах між людьми не перетворилося на державу, якби воно не спиралося на визнання та віру (довіру) людей до його необхідності, сакральності, законності тощо. Тобто держава є відносинами панування між людьми, котрі спираються на легітимне насильство, тобто люди визнають авторитет тих, хто панує над ними [3, 645].

Чому навіть у ліберального мислителя влада та держава так стійко пов'язані з насильством? Чи можна деконструювати цей зв'язок? Саме у політичній філософії Ханни Арендт ми знаходимо певні відповіді.

Х. Арендт пояснює концептуальні основи ототожнення влади та насильства в лібералізмі та марксизмі. Ліберали, розглядаючи суспільні реалії крізь призму ідеї свободи та поступу до неї, вважають будь-яку владу корупційною, а будь-який авторитет обмеженням свободи: «В основі ліберального ототожнення тоталітаризму з авторитарністю... лежить давніше змішування авторитету з тиранією, а легітимної влади – з насильством» [2, 104]. Х. Арендт намагається відокремити владу від насильства та авторитету. В еллінських полісах, на її думку, було

дві різних форми здійснення впливу, одна з яких застосовувалася до громадян полісу і реалізувалася через слово, інша – для рабів та варварів за допомогою насильства. К. Маркс, за Х. Арендт, здійснюючи бунт проти традиції, зводить усю владу до насильства [2, 27, 33].

Авторитет, за Х. Арендт, був колись фундаментальним поняттям у політичній теорії, проте з появою модерного суспільства виникла і поглиблюється політична за своїм походженням криза авторитету, що поширюється і на неополітичні сфери (наприклад, на сферу виховання, освіти) [2, 98–99].

За Х. Арендт, Платон шукав альтернативу як еллінському засобові владнання внутрішніх справ – переконуванню, так і звичайному засобові регулювання зовнішніх відносин – насильству. Таку альтернативу класична політична філософія і давньоримська політична практика знаходять у авторитеті, що його слід відрізнити, по-перше, від насильства і примусу, до яких вдаються за умов втрати авторитету, а по-друге, від переконування через аргументацію, що потребує рівності сторін, тоді як авторитет вимагає ієрархічної структури відносин: «Авторитарні відносини... не ґрунтуються ні на здоровому глузді, ні на силі того, хто наказує; їх пов'язує лише сама ієрархія, чия слушність та легітимність обоє визнають і в якій обоє посідають свої заздалегідь визначені місця» [2, 99–100].

Насильство може бути індивідуальним, має інструментальний характер, спрямоване на збільшення могутності. На відміну від нього, влада ґрунтується виключно на згоді групи діяти злагоджено і полягає в здатності до спільної діяльності. Поль Рікер пояснює, що таке розуміння влади позбавляє її ієрархічності та інструментальності. Таким чином влада не завжди належить державі, а може зосереджуватися у руках громадянської непокори. Влада нерозривно пов'язана з поняттям дії, що наголошує її скороминущий і швидкоплинний характер, та ініціативи, яка вирізняє дію від праці й виготовлення [11, 15–18; 21–24; 37–39].

Сучасні концепції влади продовжують справу критичного перегляду співвідношення влади та насильства і примусу. М. Фуко услід за Г. Гегелем, К. Марксом, Ф. Ніцше та З. Фрейдом, які визначали владу у термінах сили або істинної потреби до панування, доходить висновку, що застосування насилля – не зловживання владою, а її закономірний наслідок і продовження. Тому М. Фуко пропонує використати концепт і термінологію війни для аналізу відносин влади [18, 35–38].

Згідно з М. Фуко, війна постійно пронизує все суспільство, сама структура якого є бінарною. Проте постає основне питання – між якими сторонами триває ця споконвічна війна? М. Фу-

ко відповідає: та війна, що точиться у суспільстві під видимістю порядку й миру, є війною двох рас [18, 76].

За М. Фуко, з XVIII століття дискурс влади відходить від юридичних сенсів суверенності, народу та прав людини і перетворюється на дискурс війни рас та класів. Раси не виступають суто біологічними, етнічними групами, чи класами у соціологічному сенсі певних реальних груп людей. Дискурс аристократів, спрямований проти черні, а також продажного короля, теж відноситься до расистського. Йдеться про внутрішній расизм як владну практику виродження та очищення, котрі стають засобами нормалізації. Головне, що цей расовий дискурс постійно асимілює або ділить групи людей на вищі та нижчі, нормальні та ненормальні. Расистський дискурс – це дискурс боротьби між тими, хто визначає та встановлює норми, та тими, хто формується через відношення до цієї норми і становить небезпеку для біологічного генотипу. Расизм використовується суспільством для самоочищення від своїх породжень, які несуть небезпеку для нормальної раси: «Ми захищаємо суспільство від усіх біологічних небезпек іншої раси, цієї під-раси, контр-раси, яку ми, супроти себе, створюємо» [18, 76–79].

Дискурс про війну рас для М. Фуко є первинним (з точки зору його генеалогії історії) по відношенню до філософсько-юридичного, бо перші історики прославляли та зміцнювали владу, що здобувається у війні та об'єднує людей у героїчну спільноту. Але перемога одних обертається на поразку інших. Наприклад, римська історія перемог стає біблейською або єврейською історією поразок. Саме історики розвивали поняття нації (народу), яке трансформувалося у концепти раси та класу, що є антиподами юридичного дискурсу влади.

Проте, за М. Фуко, влада не зводиться тільки до примусу або насилля, цей феномен куди ширший та глибший. Влада, притаманна сучасному суспільству, існувала не завжди, а виникла історично разом зі становленням модерного суспільства після буржуазних революцій [18, 53–55]. У середньовічній Європі влада зосереджувалася в одній точці – суверені. Саме тому вплив влади на суспільство був дуже незначним, оскільки для здійснення влади необхідна була безпосередня присутність суверена, його контакт із об'єктом владного впливу. Внаслідок цього влада виявлялася занадто слабкою, і тому задля підтримання влади короля малу спроможність її впливу намагалися компенсувати надмірним покаранням [15, 255–275].

Такий первісний тип влади тісно пов'язувався з примусом та насильством, і саме через це ефективність такої влади була вкрай низькою. З уск-

ладненням та диференціацією суспільства проблема більш дієвої влади поставала дедалі гостріше та критичніше.

Тому в XVII ст. в Європі почала оформлюватися нова система влади у якості дисциплінарних практик та біовлади. До XVII ст. до божевільних не застосовувались заходи ізоляції від суспільства, але пізніше їх почали закривати у таких інституціях, як психічні лікарні [15, 8–14; 16]. Приблизно у той самий час встановлюється контроль над сексуальністю. Система загальної світської освіти, запроваджена в індустріальному суспільстві, також є однією з систем влади [15, 120]. Отже, у XVII та XVIII століттях винаходиться нова механіка влади, яка цілковито відрізняється від відносин суверенітету. Цю владу спрямовують не на природні ресурси, а на людей, їхні дії, працю, час. Нова влада здійснюється за допомогою щільної мережі безперервного контролю. Принцип такої влади полягає як у збільшенні можливостей тих, кому підкоряються, так і у збільшенні сили підлеглих [18, 54–55]. Влада, побудована за принципом суверенітету, була абсолютною і разом з тим вимагала величезних видатків. Влада, утворена в індустріальному суспільстві, діє за правилом мінімізації витрат і максимізації ефективності [18, 55–56].

М. Фуко вирізняє два основних типи влади, кожен з яких спрямовується на визначені типи суспільних відносин, має свої засоби й техніки.

Перший тип – дисциплінарна влада, котра діє за допомогою набагато потужнішого засобу, ніж насильство, а саме – нормалізуючої влади. Норми не зводяться тільки до юридичних законів, що є лише одним з видів норм. Виникнення дисциплінарної влади М. Фуко пов'язує з відокремленням соціально-гуманітарних наук як позитивного знання – психіатрії, психології, соціології тощо [18, 55–59, 194–196, 199]. Дисциплінарна влада впливає, насамперед, на тіло через гуманітарно-науковий дискурс, який і формує норми психічного та фізичного здоров'я [18, 255–256; 4, 277].

Дисциплінарна влада перебуває у нерозривному зв'язку з істиною та знанням. Саме владні механізми роблять можливим виробництво істини і продукують істину. Виробництво істин своєю чергою здійснює владу [15, 282–283, 286, 291]. Термін «влада-знання» показує, що влада шляхом пізнання формує свій предмет, розглядає людей у формі їхнього існування у дисциплінарних інститутах і конструює людей відповідно до своїх потреб [13, 16].

Однією з технік влади є покарання, до якого вона вдається щодо тих, хто порушує норми. Покарання в сучасному суспільстві має на меті не залякування інших, аби вони не повторювали ці порушення, а виправлення людини, перетворен-

ня її на нормальну [17]. Сучасне суспільство пронизане густою мережею інститутів нормалізації у вигляді в'язниці, фабрики, будинку трудового виховання, барака, школи, лікарні, навчальних та спортивних закладів [4, 265–266].

Дисциплінарну владу доповнює і посилює другий тип влади – біовлада, яка в принципі, спрямована на той самий об'єкт, має ті самі завдання, проте їхні механізми дещо різняться. Згідно з М. Фуко, влада суверена проявляється через таке правило: змусити померти чи дозволити жити. Проте в сучасному суспільстві діє протилежне – ефективніше – правило: змусити жити або дозволити померти. Біовлада спрямована на регулювання біологічних процесів народження, відтворення, хвороб, каліцтва, смерті, тобто на контроль за народонаселенням. Оскільки саме ці процеси впливають на ефективність виробництва, то вони становлять інтерес для модерного суспільства і стають об'єктом контролю за допомогою статистики, демографії, медицини, секулярної освіти, охорони здоров'я, гігієни, фізкультури [18, 254–260].

Для біовлади надзвичайно важливим об'єктом і водночас засобом стає простір. Оскільки середовище роботи та життя має великий вплив на населення, то велика увага приділяється плануванню міст і помешкань [18, 258–259]. Влада витворює замкнені простори, розмежовує індивідів і приписує кожному з них суворо визначене місце. Таким чином формується складний архітектурний, функціональний та ієрархічний простір [13, 14–15].

Ще однією технікою влади є погляд, адже саме з його допомогою можна контролювати дотримання норм. Проте погляд не обмежується діяльністю тільки державних установ, ефективнішим та менш витратним є погляд інших членів суспільства, коли кожен контролює кожного. Вищим рівнем розвитку цієї техніки є інтеріоризація погляду, коли людина стежить вже сама за собою, тож відпадає необхідність у зовнішньому контролі [15, 220–248].

М. Фуко пориває із суб'єкт-об'єктним підходом до влади, остання вже не є атрибутом держави або класу. Натомість влада проявляється повсюди між усіма членами суспільства як дрібні взаємодії. Насильство для М. Фуко тісно пов'язане із владою, але передусім воно є насильством суспільної норми, при цьому модерне суспільство досягло такого прогресу технік влади, що насильство залишилось ознакою безсилої влади.

Питання співвідношення між владою та насильством і примусом розробляється й у рамках комунікативної парадигми, потужними представниками якої виступають Юрген Габермас та Ніклас Луман.

Ю. Габермас виділяє два типи влади: комунікативна влада народжується в процесі комуніка-

ції, адміністративно застосована влада постає під час консолідації інтервенціоністської держави в централізовану, керовану владою підсистему [20, 49–50].

Комунікативна влада виникає з політичної комунікації у вигляді суспільної думки, адміністративна влада належить державному апарату. Комунікативна влада базується на своєрідній структурі публічної комунікації, орієнтованій на досягнення взаєморозуміння. Основою політичної комунікації є деліберативний стиль, який указує на прийняття настанови, спрямованої на соціальну співпрацю, відкритість, готовність сприймати розумні аргументи інших осіб так само, як і свої власні. Дискусія щодо думок має легітимізаційну силу стосовно доступу до владних позицій і визначає спосіб здійснення політичного владарювання [19, 388–389].

На відміну від моралі І. Канта, у дискурсивній етиці місце категоричного імперативу заступає процедура моральної аргументації, яка встановлює принцип «D», згідно з яким претендувати на значущість можуть лише ті норми, які отримують згоду усіх можливих учасників практичного дискурсу, натомість категоричний імператив відіграє роль одного з правил аргументації. Норми та наслідки їх дотримання мають бути прийнятними для усіх без примусу [5, 327].

Акти взаєморозуміння, котрі поєднують цілеспрямовані дії в єдину і зв'язну інтеракцію, спрямовані на досягнення згоди, яка залежить від раціонально мотивованого схвалення змісту того чи іншого висловлювання. Згоду неможливо нав'язати іншій стороні, примусити чи вдатися до маніпулювання іншими: те, що продукується зовнішнім впливом, не є згодою, яка завжди базується на спільних переконаннях. Мовленнєвий акт вдається тільки тоді, коли інша сторона приймає запрошення, що в ньому міститься. Це – ствердна позиція, навіть якщо претензія на значущість може принципово бути піддана критиці [21, 200–201].

Комунікація має відкривати значимі для усього суспільства теми, сприяти виробленню пропозицій для можливого розв'язання тих чи інших проблем, інтерпретувати цінності, продукувати і оцінювати аргументи [20, 71–72].

Отже, будь-який примус або насильство є несумісними з комунікативною владою. Намагання примусити сприйняти свою точку зору або вдатися до маніпуляції свідомістю іншого цілковито елімінує комунікативну владу, адже мета політичного дискурсу – знаходження такої позиції, яку б приймали усі члени суспільства. Під час комунікації може використовуватися лише раціональний аргумент, а перемагає в політичному дискурсі найвагоміший серед них. Ю. Габермас переконаний, що іншого засобу досяг-

нення солідарності в мультикультурному суспільстві немає. Раніше суспільство інтегрували спільні смисли, надані релігією, традиціями, культурою, але в сучасному світі можна констатувати практично цілковиту відсутність гомогенних за культурою, релігією або традиціями спільнот. Саме тому комунікативна влада необхідна для вироблення спільних позицій, що уможливили б існування суспільства як такого.

Н. Луман розуміє владу як символічно генералізований медіум комунікації, що виникає в процесі диференціації соціальних систем та підтримує їх існування в часі [10, 171].

Відповідно до комунікативного підходу в будь-яких владних стосунках обов'язково присутня певна невизначеність. Обидві сторони інтеракції мають вибір між кількома альтернативами розуміння та дії. Тому владу треба відрізнити від примусу, при якому можливості вибору немає. В разі примусу людина відмовляється від переваг використання символічної генералізації і бере на себе здійснення усіх селекцій. (Під селекцією Н. Луман розуміє відбір смислів з інформації, що міститься в комунікації.) Влада ж тільки пропонує результати селекції, котрі можуть впливати на селекцію підлеглих, у яких обов'язково повинно бути кілька альтернатив дії [8, 18–20]. Примус взагалі не є комунікацією, адже комунікація складається з трьох елементів – інформації, повідомлення та розуміння, і кожен з цих процесів базується на здійсненні селекції [9, 73–75]. При продукуванні повідомлення селекцію здійснює одна сторона інтеракції, при розумінні селекцію щодо інформації та повідомлення здійснює друга сторона, яка одразу після цього повинна вдатися до ще однієї селекції, бо одна операція комунікації існувати не може, вони завжди пов'язуються в ланцюги.

Влада є сильнішою, якщо вона спроможна домогтися прийняття потрібних їй рішень поряд з більш привабливими альтернативами. Влада посилюється зі збільшенням свободи обох сторін: що більше альтернатив у кожної сторони, то сильніша влада [8, 18–20].

Той, хто застосовує насилля, підміняє дії підлеглих своїми діями, в результаті чого взагалі зникає ситуація влади, бо вона – процес двосторонній, оскільки не тільки можновладець намагається вплинути на діяльність підлеглого, а й підлеглий можуть спонукати керівника виконувати свої владні функції, здійснюючи над ним владу. Для керівника привабливіша альтернатива – це невтручання у перебіг подій [8, 19, 37]. Сенс і призначення такого засобу, як влада, і полягає в детермінації дій інших членів суспільства лише за допомогою комунікації. Якщо ж такий вплив намагаються здійснити за допомогою дій, то потреба в ньому відпадає, адже для індукування

кожної дії підлеглого керівнику довелося б вдаватися до однієї своєї дії. Ефективність такої соціальної системи вкрай низька, і вона взагалі б не могла існувати.

Н. Луман розглядає насилля як основу влади, незалежної від суспільної диференціації, тобто розглядає насилля як зовнішню основу влади, а не як останній її засіб. Насилля пов'язує символічний рівень (на якому перебуває комунікація) безпосередньо з органічним, іншими словами, виступає симбіотичним механізмом влади, який надає гарантії надійності інтеракціям в разі неспрацювання влади. Проте сутність симбіотичного механізму полягає й у тому, що і використання насилля ґрунтується на владі. Насилля вимагає рішень про застосування механізму й організацію його виконання. Насилля як таке не є владою, проте воно утворює межовий бар'єр для альтернатив уникнення [8, 95–104].

Яким же чином може поєднуватись сприйняття насилля як основи влади і несумісність влади та насилля? Це здійснюється шляхом використання темпоралізації насилля, що полягає у зміщенні насилля у напрямі того чи іншого неактуального, проте релевантного, горизонту сучасності. Зміщення може відбуватись як у минуле, так і у майбутнє. Так, заснування Риму пов'язується істориками з братовбивством. Тобто насилля може інтерпретуватись як початок системи або як майбутня подія, яка може настати за певних, усім відомих обставин. Отож насильство розглядається як основа владних структур, що гарантує дієвість влади, до якої, проте, не можна вдаватися.

Отже, насилля є базовим універсальним засобом влади, можливість використання якого дає змогу швидко досягнути граничної точки, за межами якої зростання насильства вже не дає жодного ефекту. А для подальшого підвищення ефективності впливу необхідно вдаватися до комунікативних медіа. Провокування застосування насилля можновладцем це зразок зворотного прикладання влади. Революція полягає у зверненні до насилля з метою редукувати комплексність системи за допомогою прогресивної регресії. Легітимність не є протилежним поняттям до насилля. І легітимність, і насилля – це символічні взаємозалежності, котрі забезпечують зв'язок із симбіотичним рівнем [8, 105–109].

Н. Луман заперечує будь-який зв'язок і між владою та примусом. Застосування примусу не становить ситуацію влади, оскільки в такому разі той, хто примушує, починає діяти сам, а ситуація влади полягає у тому, що одна зі сторін вдається не до дій, а тільки до комунікації. Застосування примусу, таким чином, елімінує владу. Крім того, примус спрямований тільки на те, щоб підлеглий виконав певний чітко детерміно-

ваний ланцюг дій, а для владної взаємодії (як і будь-якої комунікації) у процесі селекції необхідна участь обох сторін. Можновладець (індуктор владної взаємодії) тільки транслює певну кількість альтернатив, на основі яких підлеглий і здійснює селекцію щодо своїх дій, причому всі селекції здійснюються на основі владного символічно генералізованого коду.

Зв'язок влади й насильства до певної міри подібний, але складніший: насилля є конститутивною умовою і базисним ресурсом влади, проте умовою і ресурсом зовнішнім, використання якого руйнує владу і свідчить про кризу влади. Насильство темпоралізується, або, за термінологією П. Рікера, забувається. Насилля, таким чином, для феномену влади є символічно генералізованим, тобто символ насильства присутній у владній взаємодії, проте реальне застосування насилля – це альтернатива уникнення.

А нормальне здійснення влади вимагає, щоб її альтернативи уникнення ніколи не запускались у дію, а існували як потенційні можливості, що їх ніколи не актуалізують [1, 249].

У сучасному висококомплексному суспільстві влада не може зводитися до примусу і базуватися на насильстві, адже як примус, так і насильство вимагають постійної присутності певного можновладця, що безперервно здійснює певні дії, спрямовані на детермінацію дій інших членів суспільства. В сучасному суспільстві, натомість, постає не проблема підкорення/непідкорення владі, а ефективності та дієвості системи, яка сьогодні може існувати і діяти лише за допомогою символічно генералізованих медіа-комунікацій.

Зв'язок між владою, насильством та примусом є не логічно-обов'язковим, а, натомість, конкретно-історичним, притаманним ліберальній та марксистській теорії та ідеології. Ці парадигми, які у XIX ст. визначали політичне знання та життя, отожднювали владу та державу, розглядаючи їх як форму примусу та насильства. Х. Арендт започаткувала традицію розрізнення влади та насильства. Сучасні теорії влади розглядають владу, насильство та примус як цілком відмінні явища, змішування яких є науково необґрунтованим та суперечить сучасним суспільним реаліям.

1. Антоновский А. Социальные системы Никласа Лумана // Луман Никлас. Власть. – М.: Праксис, 2001. – С. 223–250.
2. Арендт Х. Між минулим і майбутнім / Х. Арендт; пер. з англ. – К.: Дух і літера, 2002. – 321 с.
3. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер; пер. с нем. – М.: Прогресс, 1990. – 808 с.
4. Габермас Ю. Апорії теорії влади / Ю. Габермас. Філософський дискурс модерну // Ю. Габермас. – К.: «Четверта хвиля», 2001. – С. 261–286.
5. Габермас Ю. Мораль і моральність. Чи стосуються гегелівські заперечення Канта також і дискурсивної етики? // Єрмоленко А. М. Комунікативна практична філософія: Підручник. – К.: Лібра, 1999. – С. 325–345.
6. Кант И. Метафизика нравов / И. Кант // Основы метафизики нравственности. Критика практического разума. Метафизика нравов. – СПб.: Наука, 1995. – 628 с.
7. Ленин В. И. Государство и революция / В. И. Ленин. Полн. собр. соч., изд-е 5-е. – М.: Изд-во политической литературы, 1969. – Т. 33.
8. Луман Н. Власть / Н. Луман; пер. с нем. А. Ю. Антоновского. – М.: Праксис, 2001. – 256 с.
9. Луман Н. Общество общества 1. Общество как социальная система / Н. Луман; пер. с нем. А. Антоновский. – М.: Изд-во «Логос», 2004. – 232 с.
10. Луман Н. Общество общества 2. Медиа коммуникации / Н. Луман; пер. с нем. А. Глухов, О. Никифоров. – М.: Изд-во «Логос», 2005. – 280 с.
11. Рікер П. Навколо політики / П. Рікер. – К.: «Дух і Літера», 1995. – 334 с.
12. Рябов С. Г. Політологія: словник понять і термінів / С. Г. Рябов. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2001. – 254 с.
13. Сокулер З. Структура суб'єктивності, рисунки на піску і волни в часі // Фуко Мишель. Історія безумства в класическу епоху. – СПб.: Университетская книга, 1997. – С. 5–20.
14. Філософія політики: Короткий енцикл. словник / Авт.-упоряд.: Андрущенко В. П. та ін. – К.: Знання України, 2002. – 670 с.
15. Фуко М. Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью / Мишель Фуко; пер. с фр. С. Ч. Офертаса // под общей ред. В. П. Визгина и Б. М. Скуратова. – М.: Праксис, 2002. – 384 с.
16. Фуко М. Історія безумства в класическу епоху / Мишель Фуко. – СПб.: Университетская книга, 1997. – 576 с.
17. Фуко М. Наглядати й карати: народження в'язниці / М. Фуко; пер. з фр. П. Тарашук. – К.: Основи, 1998. – 392 с.
18. Фуко М. Нужно защищать общество: Курс лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 1975 – 1976 учебном году / Мишель Фуко. – СПб.: Наука, 2005. – 312 с.
19. Хабермас Ю. Вовлечение другого. Очерки политической теории / Ю. Хабермас. – СПб.: Наука, 2001. – 417 с.
20. Хабермас Ю. Демократия. Разум. Нравственность. Московские лекции и интервью / Ю. Хабермас. – М.: Изд. центр ACADEMIA. – 252 с.
21. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / Ю. Хабермас. – СПб.: Наука, 2006. – 380 с.
22. Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Підручник / П. П. Шляхтун. – К.: Либідь, 2002. – 576 с.

N. A. Amelchenko, Y. O. Sheyko

THE CORRELATION BETWEEN POWER, COERCION, AND VIOLENCE IN CONTEMPORARY THEORIES OF POWER

The article is devoted to examining of new forms of power which are thematized in theories of H. Arendt, M. Foucault, J. Habermas, N. Luhmann. One of the most problematic questions connected with these themes is the place of violence and coercion in power interaction, and the correlation of power with violence and coercion. Contemporary theories of power give the basis to clarify the difference between the investigated categories and to conceptualize their essence.